

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.31652/3041-1084-2024-3-06>

**Їсти, (не)любити, (не)пам'ятати, (не)пробачати:
гастрономічні вподобання
героїв малої прози Івана Чендея**

**To eat, (not) to love, (not) to remember, (not) to
forgive: gastronomic preferences of the characters
in Ivan Chendei's short stories**

Деркачова Ольга Сергіївна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
orcid.org/0000-0002-6326-4471

Своїм корінням моя літературна творчість вросла в життя моїх земляків. Звідти вона пила снагу і брала силу. Її кропив рясний та вільний дощ народної мудрості. Жага прекрасного була Сонцем, до якого я тягнувся завжди. Ось три джерела, що лежать в основі кожного мого більш вдалого або менш вдалого твору!

Іван Чендей

Анотація. У статті розглянуто особливості зображення їжі в малій прозі Івана Чендея. Проаналізовано три виміри, у яких вона присутня: етнографічний, побутовий та екзистенційний. Зазначено, що вона може відображати кулінарні смаки та звичаї героїв, допомагає відтворити характери персонажів, а також вона може виступати пам'яттєвим наративом, адже їжа часто стає тим чинником, що допомагає персонажам повернути свої спогади. Їжа не є багатою чи різноманітною, часто скромна та повсякденна, проте вона не лише свідчить про смаки чи матеріальний статус героїв, а про турботу чи байдужість, про любов чи ненависть. Також їжа розкриває характери

персонажів, які не завжди можуть висловити свої почуття словами, а приготування страв, пригощання ними є отим свідченням любові та турботи про ближнього. Зображена у малій прозі їжа допомагає розкрити національний та регіональний колорит, відтворити атмосферу тогочасного побуту закарпатців, зберегти пам'ять про тогочасні традиції та ритуали приготування та споживання їжі — чи то на рівні повсякденного споживання, чи на рівні урочистостей. Так, приготування їжі демонструє особливий вияв любові батька до сина («Син»), байдужості та зневаги до хворої старенької мами («Тестамент»), стає ритуалізованим дійством і водночас засвідчує неможливість повернення до минулого («Зозулька»), символом гостинності («Гаврилова «Золота осінь»»), символом примирення членів родини («Білі гвоздики на Новий рік»). Письменник по-особливому змальовує процес приготування їжі, здається, що кожне слово має смак та аромат, як і зображений процес споживання, рецепти цих страв прості, але смачні. Це зумовлено особливістю творчої манери Івана Чендея — шукати точку опори не в уявному, вигаданому, а в реальному, добре знайомому ще з дитинства, як добре відчутому з дитинства. Відтак картини побуту стають глибокими та сповненими символів, і новостворений авторською уявою світ людей вже не про побут, а про почуття та пам'ять. Особливу роль відіграє вузька просторова локалізація верховинського світу в аналізованих оповіданнях, що впливає і на вибір того, що їдять персонажі. Зроблено висновки, що їжа виступає важливим актом невербальної комунікації у творах та допомагає розрити характерологічний потенціал персонажів, адже відображає їхні звички, побут, риси характеру та спроможності як на позитивні, так і негативні вчинки.

Ключові слова: мала проза, їжа, страви, пам'ять, етнографізм.

Abstract. This article explores the depiction of food in Ivan Chendei's short stories, analyzing three levels of food representation: ethnographic, everyday, and existential. The study highlights how culinary tastes and customs reveal characters' personalities, helping to recreate their traits and memories. In Chendei's works, food is often humble and everyday, yet it signifies more than just material status; it reflects care or indifference, love or hate.

Food serves as a narrative device that reveals the protagonists' inner worlds, often expressing emotions that words cannot. Cooking and sharing food symbolize love and care for others. The portrayal of food in Chendei's prose captures the national and regional atmosphere, recreating the everyday life of the Transcarpathians in the past and preserving the traditions and rituals of cooking and eating, whether in daily life or during celebrations.

For example, in «Syn (Son)», cooking demonstrates a father's love for his son, while in «Testament», it highlights indifference toward a sick, old mother. In «Zozulka (Cuckoo)», food becomes a ritualized act, signifying the impossibility of returning to the past. In «Havrylova 'Zolota osin' (Havrylova's 'Golden Autumn')», it symbolizes hospitality, and in «Bili hvozdyky na Novyi rik (White Carnations for the New Year)», it represents reconciliation between family members.

Chendei's describes the process of cooking in a special way, it seems that every word has a taste and flavour. Writer's detailed descriptions of cooking and eating bring each scene to life, with recipes that are simple yet delicious. This aligns with Chendei's creative style, which focuses on the real and familiar since childhood rather than the imaginary. Consequently, everyday scenes in his stories become rich with symbolism, and the worlds he creates transcend mere daily existence to encompass feelings and memories.

The narrow geographical setting of the Verkhovyna in these stories also influences the characters' food choices. Ultimately, food in Chendei's works is a significant form of non-verbal communication, revealing characters' habits, daily lives, traits, and their capacity for both positive and negative actions.

Keywords: short story, food, dishes, memory, ethnography.

Їжа завжди була та є невід'ємною складовою людського буття. Хтось перетворює її на культ, хтось тяжіє до спартанства, для когось вечере чи обід стають своєрідними ритуалами, а хтось обмежується простою стравою, приготованою нашвидкуруч. Хтось нею заїдає стреси, хтось рахує калорії, хтось шукає найоптимальніші рецепти, а хтось зберігає традиції родинної кухні.

Важко не погодитися з тим, що «первісні часи добігли кінця з переходом до культивування їжі, її вилученням з дикого природного стану, в якому люди їли те саме, що й тварини. Варена, жарена, печена їжа — це був перший крок геть від її природного стану до її культивації,

уподібнювання-асиміляції, припасовування до специфічних потреб людини, що можна порівняти з культивацією землі з використанням плуга» [10, с. 56]. Як і з тим, що «наші тіла — кумулятивний вияв наших особистих, суспільних і політичних варіантів вибору, пов'язаних із їжею, сільським господарством і землею» [5, с. 43].

Їжа відображає звичаї того чи того регіону, вона є показником загального рівня цивілізованості народу, особливостей національного мислення, а також національна кухня — один із критеріїв визначення психічних особливостей нації, відтворених у кулінарних смаках.

Також споживання їжі може бути священною дією, актом сакрального єднання людського тіла із Богом, як-от таїнство євхаристії. У Святому Письмі читаємо: «Як вони ж споживали, Ісус узяв хліб, і поблагословив, поламав, і давав Своїм учням, і сказав: «Прийміть, споживайте, це тіло Моє». А взявши чашу, і подяку вчинивши, Він подав їм і сказав: «Пийте з неї всі, бо це кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається на відпущення гріхів!» (Матвія 26:26-28).

В. Шивельбуш у праці «Речі та люди» говорить про асиміляцію їжі та про шлях від споживання, жертвопринесення до культивування, а у «Смаках раю» визначає каву, чай, прянощі як одні із засобів отримання насолоди. На думку П. Россі, «постійне та невпинне вживання метафор, пов'язаних із їжею — як щодо предметів нашої любові, так і тих, що є об'єктами нашої непримиренної ненависті, — приховують у собі закоренілі прагнення та глибокі емоції» [6, с. 19].

Гастіку розглядають також і в контексті гендерних вимірів невербальної комунікації, виокремлюючи певні стереотипи, пов'язані з їжею: реакція чоловіка на те, як їсть жінка, і реакція жінки на те, як їсть чоловік: «У площині гастичних уявлень перебуває низка філософських рефлексій про споживання їжі як код міжособистісних стосунків між статями» [8].

Не останню роль відіграє їжа й у художньому тексті. Задоволення від читання про те, що інші їдять та п'ють, є чимось середнім між задоволенням від того, коли годують тебе й коли ти годуєш [12]. Ж. Брілья-Саварен писав: «Скажи мені, що ти їси, і я скажу, хто ти» [11].

Тобто їжа допомагає розкрити художній потенціал героя, створити відповідну атмосферу, бути маркером ідентичності героя. Їжа може виступати національним ідентифікатором (згадаймо «Енеїду»), слугувати додатковою характеристикою персонажам, а також

виступати певним кодом для дешифрації тексту чи деталлю, що може змінити уявлення як про героя, так і про його внутрішній світ. С. Павличко у дослідженні «Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського» чи не вперше в українському літературознавстві звернула увагу на гастрономію як частину не лише ідентичності художнього тексту, а й частину письменницького побуту [7]. Їжа у художньому тексті може ставати центром сюжетотворення, бути заголовковим маркером, пропонувати додаткові характеристики персонажів тощо. Її може бути багато, мало, вона може відображати етнографічні особливості, світоглядні позиції героїв.

У малій прозі Івана Чендея їжа відіграє особливу роль, її небагато, вона не вражає різноманітністю, але її присутність допомагає розкрити характери персонажів, зберегти національний та регіональний колорит, натякнути на недомовлене, зрештою, повернути персонажів до самих себе, себе справжніх. Їжа відображає їхні звички, побут, певні риси характеру. Меню часто невинувачливе, але важливе, і важливе саме не у споживацькому сенсі, а в інших, глибинніших сенсах. Пропонуємо розглянути «меню» кількох його оповідань та «рецептурні» карти страв. Особливістю ідіостилю Івана Чендея у малій прозі є схильність «до творення епічної розлогості, «обкладання» читача деталями, намагання бути дуже точним і правдивим у нібито дрібницях, що притаманно для мистецтва міметичного типу» [3, с. 55]. Це простежується і в описах їжі, її приготування, споживання.

Про їжу у житті верховинця за творчістю Івана Чендея присвячена наукова розвідка М. Васьків, в якій вона наголошує, що «не відтворення почуттів захопленого гурмана (це також є), а зображення невинувачливості й вишуканості, смачності й корисності звичайної, повсякденної їжі верховинця, це зображення єдності простоти й одночасно досконалості матеріального і духовного світу персонажів Чендеевих творів» [2, с. 51]. А В. Бойко стверджує, що письменник «продовжує традиції попередників у використанні їжі як засобу характеристики персонажів» [1, с. 79], можлива як соціальна характеристика, також вона «ставала заслуженою винагородою за працю й органічним складником верховинського буття, набувала високої поетичності через простоту і спорідненість із усім верховинським» [1, с. 83].

«Чим би тебе нагодувати?» («Син»)

У малій прозі Івана Чендея, як ми вже згадували, гастрономічні смаки персонажів доволі скромні, але річ не у різноманітності, а у тому, для кого її готують та з якими почуттями. Також їжа виконує своєрідні спогадові функції, тримаючи персонажів у спільному емоційному полі.

В оповіданні «Син» письменник змальовує зустріч батька й сина тривалістю менше доби, а діалоги їхні здебільшого крутяться довкола їжі. Син заходить до рідної домівки саме під час вечері: *«Старий Катрич вечеряв. Миску з їжею підсунув до самої бороди, в правій руці тримав ложку, коли лівою ніс до уст шматок хліба»* [9, с. 11]. І молодший Катрич відчув перший болісний спогад: пригадав покійну маму. Старший теж тримається за ці спогади: *«От поки дім був на голові старої, царство їй світле небесне, я не мав жури, як бути, що вечеряти, що класти на стіл»* [9, с. 13].

Старий Катрич пригощає сина молоком, нагадуючи йому про його дитинство: *«Пий, Данилку! Ти любив молоко... А може, й одвик уже? Воно холодне... Добре молочко. Еге, я віш, що ти приїдеш, — поставив молочко вчора на припічку, воно імілося, потім виніс, щоб хололо в коморі! — мовив старий, бо радий був, що має чим пригостити сина»* [9, с. 13].

У цих кількох простих і начебто побутових фразах — глибинна любов і турбота про сина, про що свідчить і подальша оповідь.

Ранок для батька починається з роздумів, чим таким смачним почастувати вечірнього гостя: *«Зварити токан... Кілька яєць?.. Зварити токан й зібрати з череп'яників сметану?..»* [9, с. 24]. І знову маємо вияв любові до сина, коли батько перебирає всі страви, що могли би сподобатися синові, але *«яка лише страва не спадала на думку, кожна здавалась йому не тою, що прийшлась би до смаку синові»* [9, с. 24].

Зрештою, його вибір зупиняється на дерунах, адже *«Він-бо пригадав, що деруни були завжди справжнім лакітком для Данилка»* [9, с. 24]. І знову батько поринає у спогади: *«Кожного разу, коли приїжджав на канікули учнем гімназії, студентом університету, в перший же вечір у домі терли картоплю, на великій сковороді пекли деруни. В хаті шкварчала соняшникова олія, пахло дерунами, над плитою знімався легкий димок від сковороди — син любив, щоб деруни мали рум'яну хрумкасту шкоринку...»* [9, с. 25]. Але його руки «неподатливі, стирчали в суглобах зігнутими цурпалками». Катрич пригадує ще одну улюблену страву сина — варені та смажені на салі гриби. І починається справжня

магія приготування сніданку для найдорожчого: *«На почорнілій сковороді пражилися шапочки грибів, наповнюючи хату, не тільки хату — ціле обійстя Катричів тим приємним ароматом, що підкочує слину й подразнює голодний шлунок»* [9, с. 26]. Хоча цей ранковий ритуал дається старому Катричу дуже нелегко через вік та проблеми зі здоров'ям, але що не зробиш, аби потішити найріднішого.

До смачного сніданку батько приносить свіжої води: *«В душі батько радів, що син запиватиме сніданок ладною водою, якої немає в цілій околиці, бо така вода була тільки під черешнею в Катричів»*. Родинна криниця, родинне джерело з водою — особливі для самого письменника, а відтак і для його героїв: «Життєдайність криничної води символізує життєвість роду. Фізичні спадкоємці залишаються існувати десь у світах, але відречення від рідного двору позбавляє їх духовної спадкоємності [1, с. 76-77]. І допоки є оця ладна вола з-під черешні, доти існуватиме рід Катричів.

У кожному жесті, кожному кроці, кожному помішуванні грибів на сковорідці прочитується любов, турбота і ніжність, які не вкладеш у слова, бо насправду, немає таких слів, щоб описати чи передати оту безумовну любов до сина. І батько саме годує сина, а не розділяє з ним трапезу, споглядає, як той їсть, не торкаючись до їжі, мовляв, «на отрунок гриби не гожі».

Чи смакує синові сніданок? Данило вимордуваний нічним безсонням, спогадами та муками сумління через недостатню любов та увагу до батька: *«Ні, не смакуючи, цього ранку Данило їв насилу, щоб не скривдити батька»* [9, с. 27]. Проте ночівля у батьківській хаті, спогади, запахи їжі, родом з дитинства, смак страв, приготованих батьком, змінюють сина: *«Мабуть, з того часу, як Данило знявся на свої крила, він вперше так щиро і сердечно горнув батька до себе, прощаючись із ним»* [9, с. 27].

Вечір та ранок батько проводить у спогадах саме про те, що любить їсти син, що йому смакує. І це не довгі, тривалі наративні оповіді, а короткі епізоди, які є дуже важливими для батька саме зараз, бо так контрастує його турбота та увага із неувагою та забудькуватістю сина. А чи пригадає син улюблені страви свого батька? Після цих відвідин, мабуть, що так. І хай це будуть начебто незначні уривки та шматочки, нехай хаотичні, непослідовні, але вони змінять його. І він таки привезе

батькові обіцяний подарунок, доки ще не пізно, доки ще в них обох є час на любов та турботу.

Через їжу виявляється не лише батьківська любов, а й любов дідуса до онуків, адже з собою Данило везе торбу з горішками та сушеницями — гостинцями для сина та дочки. А ще болюче розуміння провини за те, що недостатньо дбає про батька.

«Принеси, дитинко, молочка!» («Тестамент»).

Зовсім інша картина постає перед нами в оповіданні «Тестамент». Якщо в оповіданні «Син» їжа була мовою батьківської любові, то в цьому творі їжа — маркер байдужості та зневаги дітей до своїх батьків. Стара Семениха важко хвора лежить у своєму яблуневому саду і просить онучку Оленку принести їй теплого молочка: *«Мати вдавала, ніби нічого не чує. Коли дочка не відходила, ламала окраєць коржа, що лежав на полиці, і, приговорюючи, подавала Оленці: «Ще, може, калачів чи меду забагнеться старій?»* Маленька онучка — єдина, кому жаль хвору бабусю, а любов-турботу свою демонструє, як і старий Катрич, через їжу: приносить яблук, кухоль молока, який випрохує у мами начебто для себе.

Невістка ж вважає, що свекрусі і так добре — у саду під яблунею, а молоко, тим більше солодке, — це просто захцянка, до якої навіть не варт дослуховуватися.

Про їжу говорить із Семенихою її син, проте у нього це не турбота, а прелюдія перед проханням переписати землю на нього, адже, на його думку, інакше й бути не може: *«Ви мій хліб їли! Мою воду пили, моїм теплом зігрівалися!»* [9, с. 35]. Зрештою, заповіт таки було зроблено й підписано, а після цього *«здається, Гаврило вперше в житті відчув глибоку ніжність до своєї старої матері»* [9, с. 38]. Він навіть пропонує їй свіже молоко, яке вона так довго випрохувала ще кілька годин тому. Проте їй вже воно не потрібне: вона помирає, так і не дочекавшись ні молока, ні доброго слова. Чи розуміє це Гаврило? *«Немов могутньою лавиною з-під землі, на Гаврила ринула хвиля розпуки. Кухлик впав на землю й покотився. Гаврило вп'явся обома руками в розкуйовджене волосся, несамовито заплакав і впав на коліна перед матір'ю»* [9, с. 39].

«Що ми з'їли би?» («Зозулька»)

На ритуалізоване дійство перетворюється приготування дерунів в оповіданні «Зозулька». Тут їжа найперше виступає своєрідною автотерапією.

Головна героїня переживає болісне розлучення через суд та розподіл майна. Автор знайомить читача із нею саме у момент гіркого усвідомлення, що все поділено навпіл після одинадцяти років спільного життя, окрім маленького годинника із зозулькою і... дочки Таньки. Для жінки — це болісний розрив: *«А вона сама — жінка, мати, просто людина — далі не могла. Ніяк не в силі була»* [9, с. 60].

Комунікація між мамою та дочкою під час приготування дерунів багато про що нам говорить: про те, що маленька Танька сумує за татом і чекає у гості, що дочка для жінки — єдиний радісний та світлий промінчик, про те, що відчуває до чоловіка певну неприязнь, але готова приймати його у колись спільному для них домі:

«— А ми його почастували б, коли б він до нас прийшов? — чомусь донька спитала так, що мама від несподівання аж забулася.

— А чого би й ні? — зітхнула й палахнула рум'янцем. Тут уже господиня відклала ножика» [9, с. 61].

Дочка вибирає для чищення по три великі картоплини для себе і для мами, щоб і тато зміг поласувати дерунами, якщо прийде. Проте мама не поспішала їх чистити: *«Та аби вже не являти неприязні до Таньчиного батька, сягнула за малою зовсім картоплиною і якось неохоче почала поратися тоді, коли донька орудувала ножиком запонадливо і хвацько»* [9, с. 61].

Якщо для жінки смаження додаткової порції дерунів — своєрідний компроміс із самою собою, спроба прийняття ситуації, то для дочки — це можливість виявити любов і турботу про тата: *«Під покривкою в каструльці на краю плити парували, мліли і грілися громадкою накладені деруни, на просторій розпеченій сковороді спершу сварилися і шкварчали накладені свіжі, аж поки не бралися від білого до жовтого, далі вже до оранжевої скоринки»* [9, с. 61].

І батько таки приходить. Перше, що він відчуває, аромат смажених дерунів: *«З маленької прихожої подався до кухні, звідси по цілому житлу рознеслися пахощі картопляних млинців — і сам знав, які дружина вміє готувати»* [9, с. 62].

А далі події розгортаються стрімко та неочікувано і для мами, і для дівчинки: не промовивши жодного слова, не спитавши дозволу, не переймаючись, чи вечеряли вже колишня дружина і дочка, він бере каструльку з дерунами і починає їсти. *«Було не до сміху. Мала Танька задивилася на батька з наляканим зачудуванням, мов лихе мало ще*

пригодитися» [9, с. 63]. Дівчинка розуміє, що родинної ідилії вже ніколи не буде, і справа не в дерунах як таких, а в байдужості батька до неї та до мами, відсутності почуття турботи про тих, хто колись були важливими для нього. Та чи були, зрештою?

А Таньчина мама пригадує у цей час іншу вечерю — святкову, на якій іменниці Таньці тато подарував годинник із зозулькою, яку тепер забирає собі, і відчуває прірву, *«що запала між ним одним і між ними двома»* [9, с. 64].

Їжа тут виступає своєрідною точкою неповернення для всі трьох. Усвідомленням, що взаємопорозуміння не буде, бо його і не може бути там, де немає любові, поваги, емпатії. Приготування її є певним наративом-посередником між минулим і теперішнім. У минулому їжа — це про родинний затишок, святковий стіл, у теперішньому — це про гіркоту самотності та розчарування. «Нотатки ностальгійного деформування пам'яті» (Голька) завершено, у них покладено крапку як для жінки, так і для дівчинки.

«...вже хто тільки близько — за стіл!» («Гаврилова «Золота осінь»)

Одна з найчастіше згадуваних у творах Івана Чендея страв деруни знову зринає, проте вже не як вияв любові чи нелюбові, а як вияв гостинності, поваги та щедрості до гостей. До Гаврила Струка приїздить подружжя, яке хоче придбати у нього картину «Золота осінь» Й. Бокшая. І приїжджає саме у час вечері. А як говорить господар: *«У нас такий порядок: прийшов час обіду, вечері, то вже хто тільки близько — за стіл! — господар говорив бадьоро, а з коридорчика так пахло дерунами зі свіжої картоплі, що аж слина мигцем натікала»* [9, с. 76]. Починається скромна вечеря, де на столі лиш деруни та молоко, але і гостям, і господарям цього вдосталь як для смакування, так і для жвавої розмови за столом. Господиня ще й ділиться рецептом *«традиційної верховинської страви з картоплі»*, а гостя зауважує зауважує, що *«Мій деруни страх як любить!.. Правда, в місті ми їх не часто готуємо... — Таміла Титівна знала слабкість чоловіка, певно, й зраділа: в звичайній робітничій хаті нагода поласувати дерунчиками!»* [9, с. 76].

Автор детально описує споживання їжі саме гостями, а не господарями: *«Деруни смакували. Таміла Титівна виделкою відщипувала з їжі і так тендітно до рота несла, ніби чомусь боялася картопляником черкнути по губах — уста збиралися воронкою щоразу. Добряче наминав Леопольд Лонгинович Коньяк, мабуть, додав до порожнього шлунка*

з дороги ще більшого апетиту, тому спритно дерунця складав прямо на таріліці удвоє, далі вже учетверо, натикав громадку виделкою й таким хапунцем втуляв до уст, ніби остерігався, як би хтось не помітив запопадливості» [9, с. 77]; «аж тричі штрикала власною виделкою до каструлі, добуваючи дерунів купками. Тут же несла їх до таріля Леопольда Лонгиновича турботливо, з опікою і пам'яттю: чоловік у дорозі, чоловіку треба поїсти, чоловік деруни любить, про чоловіка дбати повинна жінка!..» [9, с. 78]. Ці описи аж ніяк не викликають захоплення персонажами, які споживають їжу, адже у тому, як вони це роблять, прочитується егоїзм, нещирість, готовність використати інших на свою користь, а за улесливими словами криється підступність. Зрештою, і приїзять вони для того, щоб майже за безцінь купити картину відомого художника.

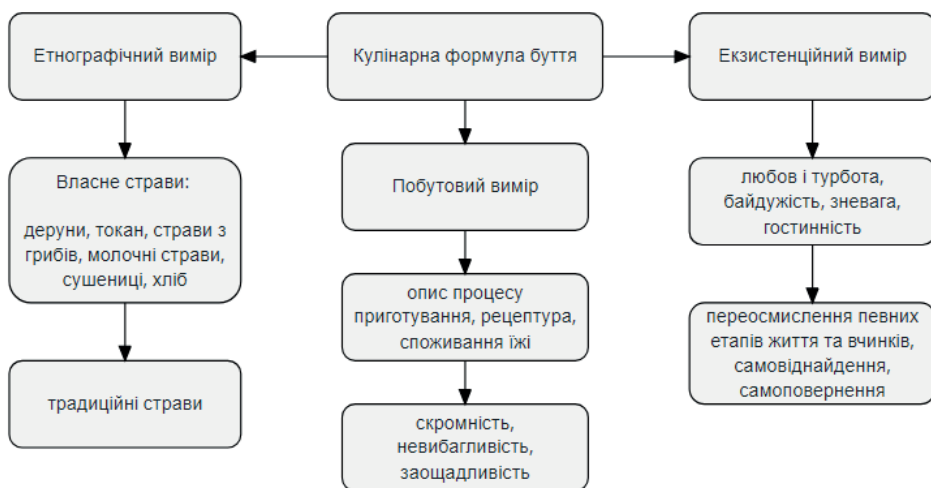
«Там тьотя годує птахів» («Білі гвоздики на Новий рік»)

Навіть якщо герої переживають гіркоту самотності, вони знайдуть, кого їм погодувати, як-от у цьому оповіданні. Лукія Марківна, яка розсварилася із невісткою, переживає період напружених стосунків із сином, майже не бачить онука, стоїть над зимовою річкою і неквапом годує птахів. Їй нема куди поспішати, її ніхто і ніде не чекає. Але є зграйка зголоднілих перелітних гостей і ціла громада дітей та дорослих, що спостерігають за цим. Серед них — і її невістка, яка, здалеку не впізнавши її, покликала свого сина дивитися як *«тьотя годує птахів»*. Дві жінки зустрічаються поглядами та розминаються: *«Жінки — молода і вже зовсім немолода — лише на один мент стрілися очима. Тому й не знати враз, із чиїх викресався злий вогонь, бо молода немолоду мерщій обминула, вже не ведучи, а силоміць волочачи хлопчика в чорній шубці з шарфиком замість пояса»* [9, с. 89].

Лукія Марківна проживає у своїх спогадах напередодні Нового року ті часи, коли вони із сином та невісткою були однією родиною, пригадує їхні сварки та побутові розбіжності, немов хоче заспокоїти себе і виправдати свою вимушену самотність: *«...блукала засніженими околицями просто для вкорочення днини, аби дома не бути... І скубла по куснику з буханця для чорноголових крячків, аж поки не почула: «Тьотя птахів годує»* [9, с. 91]. Таким чином, «певне співвідношення пам'яті щодо минулого створює своєрідну внутрішню оповідь, яка відтворюється та реконструюється, твориться через уяву» [4, с. 69]. І це не ті спогади, до яких би жінці хотілося повертатися, але вони

потрібні для усвідомлення і переосмислення теперішньої життєвої ситуації через ситуації з минулого. А оте годування птахів посеред зими, як і дружба з дівчинкою Маринкою, немов натяк, що можливо усе змінити. І вона наважується зробити перший крок до примирення: *«Коло дверей схаменулася. Добула з шафи коробочку арахісу в шоколаді (таки сподівалася, що коли Мирон зайде без Дімки, ним і передасть гостинець внукові) — ці недорогі цукерки хлопчик любив»* [9, с. 98]. Ота коробочка з солодощами — не просто гостинець: незважаючи на те, що вона тільки двічі бачила онука, вона знала про його улюблені смаколики і тримала їх для нього. Знову їжа стає виявом любові та доброго серця, мовою турботи про найближчого та найдорожчого.

Схематично кулінарну формулу буття в аналізованих оповіданнях можна зобразити таким чином:

З одного боку, справа в аналізованих нами оповіданнях начебто і не в їжі, але... Скажи мені, чи ти переймаєшся тим, що твій ближній голодний, чи хвилюєшся, що їсть твій ближній, чи ти знаєш, яку їжу він любить, і я скажу, хто ти. Саме так можна означити присутність їжі в аналізованих оповіданнях Чендея. Вона виступає у них важливим елементом характеротворення персонажів, означає та пояснює їхні вчинки, відтворює національний колорит закарпатського села. На думку В. Бойко, у творах цього автора «утвердження загальноукраїнських і загальнолюдських цінностей відбувається (...) через зображення

конкретно-чуттєвого, локально вузького світу селянина-верховинця» [1, с. 43]. Письменник по-особливому змальовує процес приготування їжі, смакуючи кожне слово, кожну деталь, сам процес споживання, пропонує нам нехитрі рецепти простих, але таких смачних страв. Причина у тому, що особливістю його творчої манери пошукування точки опори не в уявному, а в реальному, у тому добре знайомому справжньому ґрунті, з якого проростає текст-слово, а картини побуту стають значимішими, глибшими, символічнішими, і новостворений авторською уявою світ людей вже не про побут, а про почуття та пам'ять. Вузька просторова локалізація верховинського світу в текстах Івана Чендея, на яку вказують дослідники [1, с. 48], зумовлює і невеликий вибір страв, але їхня кількість не є важливою, адже важить та емоція, яку переживають персонажі, які готують і для яких готують. Також звернім увагу, що персонажі їдять у рідному домі: у гості до батька приїздить син («Син»), фактично почувається небажаною гостею у себе вдома Семениха («Тестамент»), приймають гостя, колись рідного, а тепер чужого, мати з дочкою («Зозулька»), приймає гостей, хай нещирих, та все ж, родина Гаврила («Гаврилова «Золота осінь»»). Саме хата, родина — це те, за що тримаються або намагаються триматися персонажі, це те, де відбувається усе найважливіше — чи позитивне, чи негативне. І ота замкнутість дає можливість сконцентруватися на деталях, не розпорошуватися на другорядне.

Їжа в аналізованих творах присутня у трьох вимірах: етнографічному, побутовому та екзистенційному. У першому вона відображає кулінарні звичаї та смаки верховинців, у другому маємо доволі описів приготування та споживання їжі. Екзистенційний витворює неповторний світ Чендеевих героїв, таких справжніх у своїй любові та нелюбові, повазі та зневазі, хвилюванні та байдужості. І те, що вони не можуть сказати словами, скаже за них приготування, частування та споживання їжі. Доволі часто вона стає пам'яттєвим наративом, посередником між минулим і теперішнім: улюблені страви з дитинства піднімають хвилі спогадів, традиційні родинні страви збирають довкола стола як своїх, так і чужих, рецепти приготування традиційних верховинських страв є частиною суспільної пам'яті. Вона є засобом невербальної комунікації, а також стає мовою правдивої турботи та любові. Адже так важливо любити, пам'ятати та пробачати.

Список використаних джерел:

1. Бойко В. Етнічний і національний дискурс творчості Івана Чендея: дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2017. 202 с.
2. Васьків М. «Людина є те, що вона їсть»: їжа в житті верховинця (за творчістю Івана Чендея). Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. праць. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. Вип. 28. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. С. 51-54.
3. Васьків М. Ідіюстиль Івана Чендея як синтез реалізму й модернізму, епічності й ліризму. Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. праць. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. Вип. 28. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. С. 55-57.
4. Голька М. Суспільна пам'ять та її імпланти. Київ: Ніка-Центр, 2022. 216 с.
5. Їжа і філософія: Їжте, пийте і будьте щасливі / Упор. Ф. Олгоф, Д. Монро. Київ: Темпора, 2011. 346 с.
6. Россі П. Їсти. Потреба, бажання, одержимість. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2018. 152 с.
7. Павличко С. Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського. URL: <https://lit.wikireading.ru/37069> (дата звернення: 07.04.2024).
8. Ставицька Л. Гендерні виміри невербальної комунікації у художньому тексті. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74065/44-Stavicka.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07.04.2024).
9. Чендей І. Вибране: В 2 т. Ужгород: Карпати, 2003. Т. 2. 518 с.
10. Шивельбуш В. Смаки раю. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2016. 256 с.
11. Brillat-Savarin J. The Physiology of Taste. URL: <http://businessbuildersbanquet.com/software/thphy.pdf> (дата звернення: 07.04.2024).
12. Wilson B. Pleasures of the Literary Meal. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/pleasures-of-the-literary-meal> (дата звернення: 07.04.2024).

References:

1. Boiko V. Etnichniy i natsionalnyi dyskurs tvorchosti Ivana Chendeia: dys... kand. filol. Nauk: 10.01.01. Kyiv, 2017. 202 c.
2. Vaskiv M. «Liudyna ye te, shcho vona yist»: yizha v zhytti verkhovyntsia (za tvorchistiuv Ivana Chendeia). Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: zb. nauk. prats. Serii: Filolohiia; Sotsialni komunikatsii. Vyp. 28. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2012. S. 51-54.
3. Vaskiv M. Idiostyl Ivana Chendeia yak syntez realizmu y modernizmu, epichnosti y liryizmu. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: zb. nauk. prats. Serii: Filolohiia; Sotsialni komunikatsii. Vyp. 28. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2012. S. 55-57.
4. Golka M. Suspilna pam'iat ta yii implanty. Kyiv: Nika-Tsentr, 2022. 216 s.
5. Yizha i filosofii: Yizhte, pyite i budte shchaslyvi / Upor. F. Olhof, D. Monro. Kyiv: Tempora, 2011. 346 s.
6. Rossi P. Yisty. Potreba, bazhannia, oderzhymist. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr, 2018. 152 s.
7. Pavlychko S. Prystrast i yizha: osobysta drama Mykhaila Kotsiubynskoho. URL: <https://lit.wikireading.ru/37069> (data zvernennia: 07.04.2024).
8. Stavytska L. Henderni vymiry neverbalnoi komunikatsii u khudozhnomu teksti. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74065/44-Stavicka.pdf?sequence=1> (data zvernennia: 07.04.2024).
9. Chendei I. Vybrane: V 2 t. Uzhhorod: Karpaty, 2003. T. 2. 518 s.
10. Shyvelbush V. Smaky raiu. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr, 2016. 256 s.
11. Brillat-Savarin J. The Physiology of Taste. URL: <http://businessbuildersbanquet.com/software/thphy.pdf> (data zvernennia: 07.04.2024).
12. Wilson B. Pleasures of the Literary Meal. URL: <https://www.newyorker.com/books/page-turner/pleasures-of-the-literary-meal> (data zvernennia: 07.04.2024).